

6. Окландер М.А. Логістика: підручник / М.А. Окландер. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 334 с.
7. Рейтинг виробників «зеленої електроніки» [Електронний ресурс] // Портал Міжнародної екологічної організації Грінпіс — Режим доступу: <http://www.greenpeace.org/international/en/campaigns/climate-change/cool-it/Guide-to-Greener-Electronics>.
8. Скоробогатова Т. Н. Конкурентоспособность сферы услуг в аспекте экологической логистики [Электрон. ресурс] / Т. Н. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья. — 2001. -№ 18. — Т. 2. — С. 153-161., Симферополь : Крымская академия наук, Крымский научный центр, 2001.
9. Экологический менеджмент : [учебник для ВУЗов] / Н. Пахомова, К. Рихтер, А. Эндрес. — СПб. : Питер, 2003. — 544 с.
10. Korzeniowski A. Ekologistyka zuzytych opakowan / Korzeniowski A., Skrzypek M. — ILiM, Poznan, 1999. -198 p.
11. Samir K. Srivastava. Green supply-chain management: A state-of-the-art literature review / Samir K. Srivastava // International Journal of Management Reviews — 2007. — № 1. — P. 53-80.

УДК 334: 631.115

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНОЇ АГРОЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ

Величко О.П.

Досліджено сучасні тенденції та проблеми у поширенні кооперативної логістики в українському агробізнесі. Визначено та узагальнено найтипівіші особливості її розвитку за допомогою методу SWOT-аналізу. Запропоновано механізм фінансового забезпечення та стимулювання розвитку кооперативної агрологістики через використання спеціального режиму оподаткування агротрейдингової діяльності.

Ключові слова: кооперативна агрологістика, обслуговуючі кооперативи, агрохолдинги, SWOT-чинники, агротрейдинг, джерела фінансування

За прогнозами Міністерства сільського господарства США в найближче десятиріччя очікується зростання експорту зернових з України, Росії та Казахстану на 60 %. При цьому до 2021 р. експорт ячменю з країн СНД досягне 7,4 млн. т, з них частка України складе 5,1 млн. т, а Росії – 1 млн. т. Незабаром Україна, Бразилія та Європейський Союз будуть формувати більшу частину світового ринку кукурудзи, тоді як в 2021 р. частка США зменшиться з теперішніх 55 % до 47 % [1]. Формування таких тенденцій прослідковується вже сьогодні. В 2011 р. обсяги експорту сільськогосподарської продукції з України досягли 12 млрд. дол. США, що на 28,5 % більше, ніж у 2010 р. При цьому у 2001 році цей показник складав лише 2 млрд. дол. США [2]. Однак, існуюче підвищення рівня сільськогосподарського виробництва не завжди поєднується із підвищенням економічного добробуту селян та сталим розвитком українських сільських територій. В сучасних умовах розвитку аграрного сектору економіки України лідерські позиції по більшості напрямків бізнесу займають корпоративні вертикально інтегровані агропромислові компанії. На даний момент певним виключенням є лише молочне і м'ясне скотарство, овочівництво, баштанництво та деякі інші галузі. Але з кожним роком виробництво продукції таких підгалузей теж поступово зміщується в бік крупнотоварного сектору.

При цьому великий бізнес уособлює собою систему корпоративної агрологістики. Разом з тим світовий досвід свідчить, що одним з альтернативних шляхів забезпечення аграрного виробництва є кооперативна логістика. Саме її розвиток найбільше відповідає захисту економічних інтересів фер-

мерів та багатьох інших сільськогосподарських товаровиробників. З огляду на це дослідження процесу формування і поширення сучасної кооперативної агрологістики в Україні є надзвичайно актуальною проблемою.

Розвиток окремих галузевих видів логістики є предметом дослідження багатьох іноземних та вітчизняних науковців. Опрацювання цієї проблеми відображене у працях Д. Бейда, А.М. Гаджинського, Дж. С. Джонсона, Дж. Есінджера, А.Г. Кальченка, Є.В. Крикавського, Р.Р. Ларіної, М.А. Окландера, Ю.В. Пономарьової, В.І. Сергеева, О.М. Тридіда, А. Харісона, Н.І. Чухрай та ін.

Проблеми організації та розвитку кооперативних утворень в агробізнесі стали предметом уваги В.В. Зіновчука, О.В. Крисального, М.І. Кісіля, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, А.О. Пантелеймоненка, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, Ю.В. Ушкаренка, В.В. Юрчишина та ін. Проблеми розвитку аграрної логістики досліджують такі вчені як О.В. Корнієцький, Т.В. Косарева, В.І. Перебийніс, І.Г. Смирнов та ін.

Разом з тим дослідження, що відображають тенденції та чинники розвитку логістики в системі аграрної обслуговуючої кооперації України є малочисельними. Крім того питання визначення та узагальнення сильних і слабких сторін та можливостей і загроз в поширенні кооперативної агрологістики є недостатньо опрацьованими і систематизованими. Окремої уваги потребує пошук джерел підтримки розвитку цього альтернативного логістичного напрямку в сучасному агробізнесі. З огляду на це існує необхідність у поглибленні досліджень цієї проблеми.

Основною метою статті було визначення тенденцій та систематизація проблем і найтипівіших особливостей розвитку кооперативної агрологістики в Україні. Також одним із завдань стало узагальнення існуючих і пошук альтернативних джерел фінансування збільшення логістичних потужностей аграрних обслуговуючих кооперативів на сучасному етапі.

Розвиток кооперації в сфері логістики часто розглядається як процес об'єднання, або інтеграції логістичних функцій. Зокрема, Є.В. Крикавський вважає, що однією зі стратегій удосконалення логістичних систем декількох підприємств є їх розвиток на умовах кооперації діяльності [3]. Вважаємо, що при цьому в середовищі агробізнесу доцільно окремо вивчати такі два напрямки логістичної інтеграції як корпоративний та кооперативний.

Корпоративна і кооперативна агрологістики орієнтовані на контроль логістичного ланцюга та існують на підприємствах, що не є унітарними (мають більше одного власника). Разом з тим в корпоративній логістиці агробізнесу послідовні етапи постачання, підтримки виробництва і розподілу знаходяться в межах одно- чи декількоасібного контролю, а в кооперативній – контролюються через демократичне управління та багатоосібне рівноправне співволодіння, переважно на безпробутковій основі. Мета першої – максимізація корпоративних фінансових результатів, тоді як другої – мінімізація логістичних витрат та збільшення прибутків власників (членів) кооперативу.

На наш погляд, в сучасних умовах розвитку АПК України основними репрезентантами корпоративної агрологістики є агропромислові холдингові компанії, а кооперативної – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Значна присутність інтегрованих корпоративних утворень є сьогодні особливістю не лише аграрного сектору економіки України. Розвиток великих аграрних компаній також поширений в Аргентині, Бразилії, Росії та інших країнах. При цьому особливістю, зокрема, Аргентини є високий рівень урбанізації, що в значній мірі зумовлено системою крупного землеволодіння в сільській місцевості і незначною потребою там у трудових ресурсах.

У 2009 р. майже 12 % світових інвестицій в АПК були вкладені в український агробізнес. Причому основні інвестиції в аграрний сектор економіки України здійснюються на рівні великих агропромислових холдингів [4]. Великі аграрні компанії в процесі пошуку відносно дешевих та потужних інвестиційних ресурсів виходять на міжнародні ринки капіталу і отримують фінансування не лише через розміщення і продаж власних цінних паперів, а й через банківське кредитування. Так, агрохолдинг «KSG Agro S.A.» в 2011 р. здійснив первинне публічне розміщення акцій (IPO) на Варшавській фондовій біржі. Третина акцій була продана на суму понад 40 млн. дол. США. В 2012 р. компанія двома траншами отримує кредит від Deer Credit, Inc. в обсязі 10 млн. 943 тис. дол. США. Річна ставка по кредиту складає 5,3 % [5].

В кінці 2011 року Агрохолдинг «Мрія» отримав кредит на 15 млн. дол. США від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) згідно з угодою про кредитну лінію на 25 млн. дол. США [6].

В липні 2011 р агрохолдинг „Укрлендфармінг” отримав у Deutsche bank AG та Сбербанку Російської Федерації п’ятирічні кредити в обсязі 600 млн. дол. США під ставку Libor+8%. [7]. В українських банках ставка по таких кредитах є більшою майже удвічі.

На думку багатьох експертів, розбудова аграрної логістики є сьогодні інвестицією номер один. Тому дуже багато організацій, навіть не пов’язаних раніше з агробізнесом, вкладають залучені кошти у елеватори, зернові термінали, транспортну інфраструктуру тощо.

З кожним роком капіталовкладення у будівництво елеваторів, чи їх придбання активно зростають як з боку вітчизняних, так і іноземних приватних корпорацій. Серед аграрних холдингів України значні елеваторні потужності для зберігання сільськогосподарської продукції мають такі компанії як „Кернел”, „Гленкор”, „Нібулон” та ін (рис. 1).

Паспортна місткість сертифікованих зернових складів станом на 01.02.2012 р. становила біля 29 млн. т. З них у приватній власності знаходилися потужності обсягом до 25 млн. т [8].

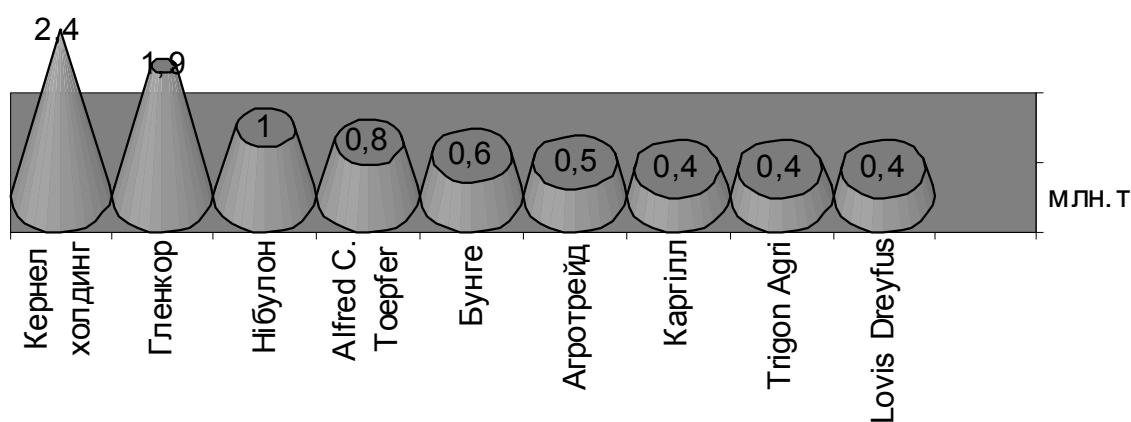

Рис. 1. Елеваторні потужності окремих приватних компаній в Україні, 2010 р.

Джерело: складено на основі [7]

І хоча поки, що держава володіє значними логістичними потужностями для зберігання сільськогосподарської продукції, але співвідношення щороку зростає в бік корпоративної агрологістики. В період 2011-12 рр. менше, ніж за рік частка площ приватних елеваторів зросла на 15 відсоткових пунктів (рис. 2).

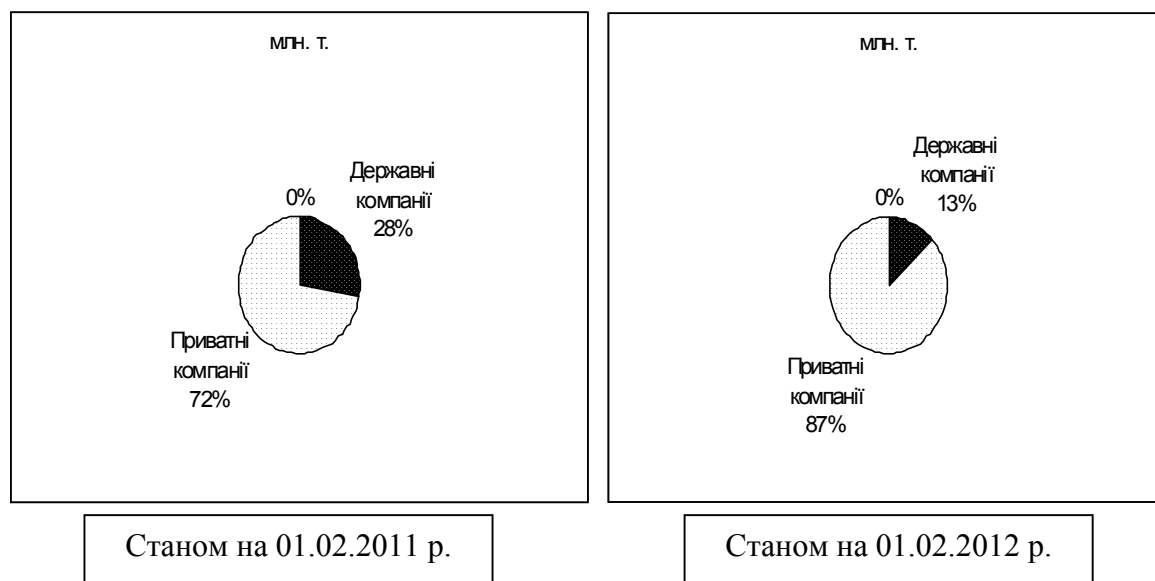

Рис. 2 Структура власності потужностей сертифікованих зернових складів в Україні

Джерело: складено на основі [8]

Крім власного виробництва, переробки, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції

холдингові утворення активно займаються агротрейдингом. У багатьох компаніях, аграрна продукція, що вироблена поза межами холдингу, складає до 90 % частки їх загального експорту. І це при значних обсягах власного сільськогосподарського виробництва. Разом з тим на базовому рівні сторонньої (контрактної) агрологістики крім холдингових спеціалізованих утворень також діють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

В країнах Західної Європи та Північної Америки домінують дрібні сімейні та середні фермерські господарства, які мають суттєву державну підтримку та доступ до відносно дешевих фінансових ресурсів.

Використання економічних переваг крупнотоварного виробництва та контроль логістичного ланцюга тут переважно здійснюється через систему виробничої та сільськогосподарської кооперації. Однак, в цих країнах сільське господарство ніколи не було виключно економічною субстанцією, оскільки завжди виконувало і значне соціальне навантаження.

Зокрема, в Канаді фермери-члени зернових кооперативів співволодіють елеваторами в портах Атлантичного та Тихого океанів. Маючи таку мережу, через кооперативи сільськогосподарські товаровиробники безпосередньо управляють просуванням вирощеного ними зерна від господарства до місць експортних продажів. Разом з тим в 1996 році «Саскачеванський зерновий кооператив» став публічною корпорацією й вийшов на фондову біржу. Через поглинання іншого зернового кооперативу у 2007 році було створено компанію «Вітерра», річний обсяг продажу якої сьогодні перевищує 6 млрд. доларів США [9].

Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні у певній мірі має циклічний характер. В цілому з 1993 р. вона характеризується декількома етапами «спадання-розвиток» (рис. 3). Звернення активної уваги держави до розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні розпочалося у 2009 р., коли Урядом була прийнята „Державна цільова програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до 2015 року”.

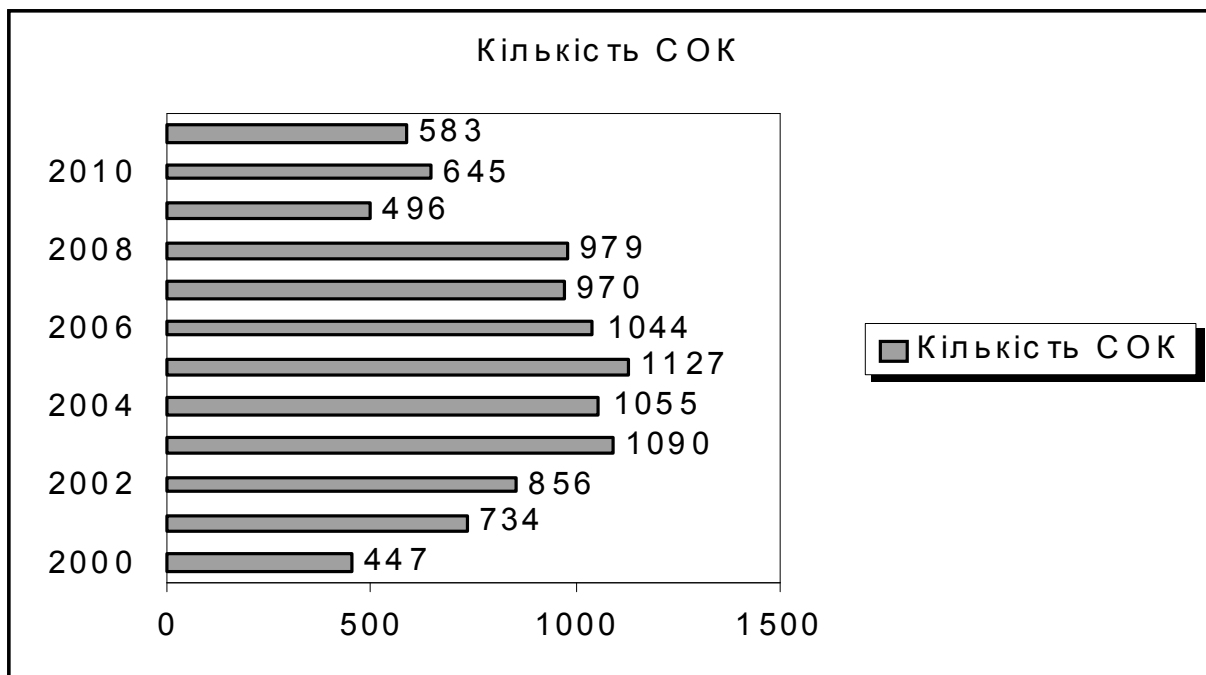

Рис. 3. Динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні

Джерело: складено на основі [10]

На відповідні цілі планувалося виділити з Державного бюджету 6489 млн. грн., у тому числі у 2009 році – 90 млн. грн. (фактично – 400 тис. грн.); 2010 – 632,7 (0 грн.); 2011 – 1630,7 (5 млн. грн.); 2012 – 1300,9; 2013 – 1116,2; 2014 – 977,3 і в 2015 – 741,4 млн. грн. За умовами Державної програми, члени кооперативу беруть участь у співфінансуванні. Причому обсяг їх пайового внеску складає не менше 10 % фінансування визначеного бізнес-планом згідно орієнтовного кошторису. Безповоротна фінансова підтримка надається у обсязі, що не перевищує 90 % кошторисної вартості техніки і обладнання для кооперативів. У разі, якщо кооператив відчуває придбані сільськогосподарську

техніку та/або технологічне обладнання до закінчення п'ятирічного строку їх експлуатації (в тому числі у зв'язку з ліквідацією кооперативу), кошти фінансової підтримки повертаються до Державного бюджету [9, 11].

Разом з тим уже сьогодні є певні історії успіху у розвитку постачальницької агрологістики через обслуговуючу кооперацію на селі.

У 2009 році за рішенням Ради Аграрного союзу України та підтримки Асоціації фермерів і приватних землевласників України було створено сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Козацький зерновий союз». На сьогодні заяви про вступ до кооперативу подали біля 500 дрібних і середніх підприємств із 14 регіонів України, які господарюють на площі понад 1,5 млн. га (в 2011 р. агрохолдингами контролювалося біля 3,8 млн. га). Сьогодні члени кооперативу споживають 1 млн. т добрив, 200 тисяч т пального та замовляють на 100 мільйонів доларів США засобів захисту рослин. За рахунок об'єднання зусиль в масштабах країни сільськогосподарські виробники-члени кооперативу в цілому заощаджують біля 100 мільйонів гривень [12].

До низки інших успішно діючих кооперативів в системі логістики постачання можна віднести сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Донбас-Карпати» Івано-Франківської області, який був створений у 2003 році аграрними виробниками з метою надання послуг у централізованому придбанні насіння, мінеральних добрив, гербіцидів і т. ін. Крім того – це обслуговуючий кооператив «Ратай» у Заліщицькому районі Тернопільської області, кооператив «Західний» Рівненської області та ін.

Розвиток збутової кооперативної агрологістики в Україні поки, що має більше проблем (певне виключення складають хіба що окремі молочарські обслуговуючі кооперативи).

Так, загальний п'ятирічний план кооперативу «Козацький зерновий союз» передбачав будівництво 30 навантажувальних пунктів, десяти лінійних і двох портових елеваторів. Але від співфінансування через пайові внески членів кооперативу згодом відмовилися і зараз ведуть переговори з компаніями, що готові побудувати елеватори, а потім передати їх за лізинговою схемою кооперативу [13].

На наш погляд, остання схема є одним із найреальніших шляхів фінансування розвитку кооперативної агрологістики в сучасних умовах (рис. 4).

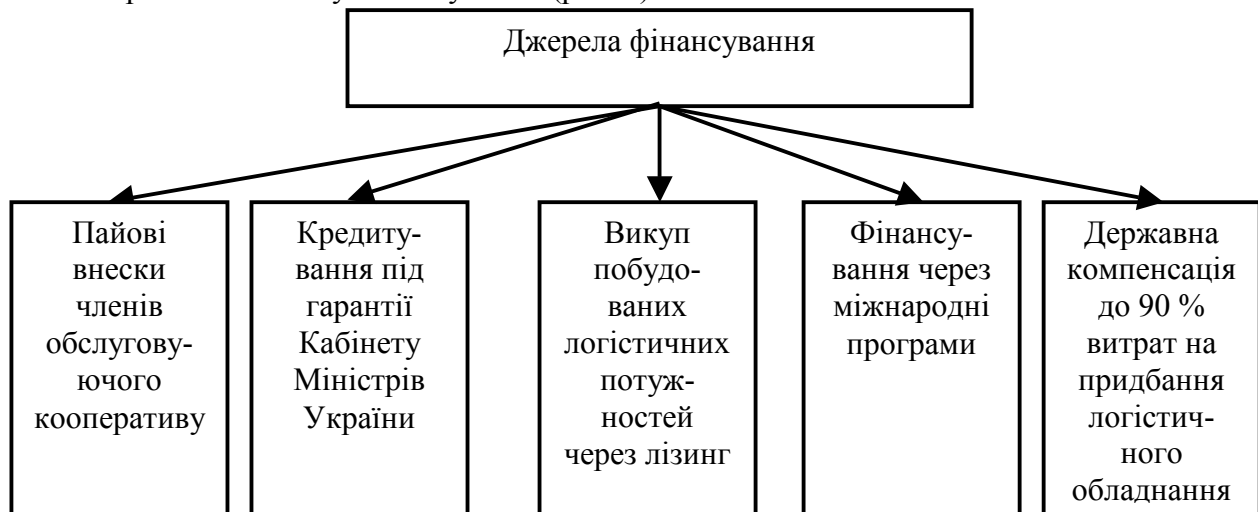

Рис. 4. Основні джерела фінансування розвитку кооперативної агрологістики в Україні на сучасному етапі

Джерело: власне опрацювання

Вивчення досвіду функціонування кооперативної агрологістики в Україні дозволило визначити та узагальнити найтипівіші особливості її розвитку за допомогою методу SWOT-аналізу (рис. 5).

Дослідження свідчать про наявність багатьох досить суттєвих як сильних сторін і можливостей, так і слабких сторін та загроз у розвитку української кооперативної агрологістики на сучасному етапі. В значній мірі реалізація позитивних сценаріїв розвитку у цьому процесі буде залежати від рівня уваги та реальної підтримки держави.

Сильні сторони	Слабкі сторони
- можливість сформувати велику партію і, через тендер, отримати знижки на ресурси чи вищу ціну на продукцію для членів кооперативу; - зниження логістичних витрат та підвищення прибутків членів кооперативу; - оплата державою до 90 % вартості логістичного обладнання обслуговуючого кооперативу; - відносно справедливий розподіл доданої вартості; - ніхто із засновників немає ніяких преференцій перед тими, хто щойно вступив до обслуговуючого кооперативу; - право прийняття-неприйняття членом кооперативу запропонованих умов з купівлі-продажу; - стимули для менеджерів кооперативу шукати найкращу ціну в процесі купівлі-продажу; - захист економічних інтересів аграрних товаровиробників та підтримка розвитку сільських територій; - сприяння формуванню середнього класу та соціальної стабільності в українському селі.	- поширення в окремих сферах логістики; - логістичні витрати на членські внески; - початок співпраці членів не з логістики, а з узгодження своїх виробничих програм; - потенційна проблема демократичного управління «рівність нерівних є нерівність»; - потенційні технічні і технологічні складнощі при формуванні різних партій зерна та доробці різних культур; - недосконала система оподаткування та стримування реєстрації неприбуткового статусу обслуговуючих кооперативів; - відсутність кредитних історій кооперативів; - неможливість залучення інвестиційних коштів через емісію акцій; - необхідність сплати ПДВ на більшість логістичного обладнання; - відсутність власної експортної логістики та необхідність сплати комісій; - небажання більшості членів йти на відтермінування розрахунків за продукцію до моменту її продажу кооперативом; - відсутність достатніх акумульованих коштів для викупу продукції членів-товаровиробників.
Загрози	Можливості
- нестабільність та низька прогнозованість обсягів державної підтримки; - лобізм інтересів у трейдинговому бізнесі та стримування розвитку конкурентної альтернативної агрологістики; - довгострокові інвестиційні зобов'язання по логістичних проектах агрохолдингових компаній; - ментальна недовіра до колективних форм і методів ведення агробізнесу; - домінування орендних відносин та конкурентне витіснення дрібних і середніх формувань в сільському господарстві.	- несправедливий розподіл доданої вартості через систему трейдингової агрологістики; - наявність Державної цільової економічної програми підтримки розвитку кооперативів; - наявність позитивного іноземного досвіду; - ймовірність запровадження регульованого ринку земель; - законодавчі обмеження щодо розвитку великих аграрних компаній.

Рис. 5. Матриця SWOT-чинників розвитку кооперативної агрологістики в Україні

Джерело: власне опрацювання

ВИСНОВКИ

За відсутності прогнозованої державної підтримки менш ефективного дрібнотоварного сільсько-господарського підприємництва та вкрай обмежених умов для залучення інвестицій у розвиток виробництва і збутової логістики таких підприємств формування альтернативи сучасним агрохолдингам по більшості підгалузей АПК є ускладненим. Реалії свідчать про те, що за існуючих обставин, на данному етапі розвитку аграрного сектору економіки, лише великі агропромислові компанії можуть забезпечувати серйозну конкуренцію українського сільського господарства на світових ринках. Це зумовлено такими чинниками як доступ до відносно дешевих фінансових ресурсів, впровадження нанотехнологій, інвестиції у сучасну техніку, розвиток інноваційної агрологістики, залучення висококваліфікованих кадрів і т. ін.

Разом з тим, враховуючи такі важливі чинники як несправедливий розподіл доданої вартості через систему трейдингової агрологістики, наявність позитивного іноземного досвіду та важливу

соціальну роль виробництва і логістичного забезпечення середньо- та дрібнотоварних підприємств для майбутнього збереження і розвитку сільських територій, варто впроваджувати виважені, але дієві і далекоглядні механізми бюджетної підтримки таких форм бізнесу. Одним із цільових джерел фінансування розвитку кооперативної агрологістики може стати спеціальний режим оподаткування агротрейдингової діяльності великих аграрних компаній. При цьому звільнення від оподаткування доцільно здійснювати по тих торгівельних операціях, що пов'язані із використанням потужностей змішаних агрологістичних провайдерів (елеваторів, транспортних організацій тощо, які знаходяться у співволодінні кооперативів, держави та трейдерів). Такі умови поступово будуть стимулювати агротрейдингові компанії до інвестиційної співучасті у розбудові не лише корпоративної, а й альтернативної кооперативної агрологістики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. США прогнозируют рост экспорта зерна из стран СНГ на 60 % за 10 лет[^] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/novosti/30002-ssha-prognoziruyut-rost-eksporta-zerna-iz-stran-sng-na-60-za-10-let>
2. За 2011 рік обсяги експорту сільськогосподарської продукції зросли на 28,5 % / М. Присяжнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sferatv.com.ua/index.php?m=news&d=view&nid=3481>
3. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії. [Текст]: підручник / Є.В. Крикавський. – Львів: НУ „Львівська політехніка”; „Інтелект-Захід”, 2004. – 416 с.
4. Інвест-Газета [Текст] / Топ-10. Рейтинг лучших компаний Украины. – № 3 октябрь 2011. – с. 8
5. KSG Agro позаймствовав почти \$11 млн.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.expert-agro.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7205:ksg-agro-pozaimstvoval-pochti-11-mln-na
6. Мрія отримала кредит на 15 мільйонів доларів від ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mriya.ua/press_center/company/2012/450/
7. Ready to feed the world [Текст] / Agriculture in Ukraine. – Dragon Capital. – May 31, 2011. – 134 p.
8. Держреєстри України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dru.com.ua/ua/page_126.htm
9. Обслуговуючий зерновий кооператив - чи бути йому гравцем на ринку зерна? / О. Харсун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/articles/coop/225-обслуговуючий-зерновий-кооператив-чи-бути-йому-гравцем-на-ринку-зерна>
10. Кількість обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10109>
11. Один вихід - сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / І. Борисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/news/view.html?q=1660710>
12. Добробут кожного - в спільних діях! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kzc.org.ua/index.php?id=53>
13. Газета 2000 [Текст] / Конкурентная кооперация. – № 16 (555) 22-28 апреля 2011 г. – С. 2